

О.А. Петренко

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 342.9 : 351.7

СУТЬ АДМІНІСТРАТИВНОГО НАГЛЯДУ МІЛІЦІЇ ЗА ОСОБАМИ, ЗВІЛЬНЕНИМИ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ, В СИСТЕМІ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРИМУСУ

Стаття присвячена дослідженню суті адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі, в системі адміністративного примусу.

***Ключові слова:** адміністративний нагляд, адміністративний примус, заходи спостереження.*

Статья посвящена исследованию сути административного надзора за лицами, освобожденными из мест лишения свободы, в системе административного принуждения.

***Ключевые слова:** административный надзор, административное принуждение, мероприятия наблюдения.*

The article is dedicated to the gist "of the administrative supervision of persons released from prisons "in the system of administrative enforcement.

***Keywords:** administrative supervision, administrative enforcement, measures of observation.*

Постановка проблеми. Для стабільного існування будь-якого суспільства необхідна детальна урегульованість суспільних відносин. Ця мета досягається завдяки розгалуженій системі соціальних норм, що визначають правила поведінки людей. Однак ці норми діють лише тоді, коли вони виконуються. У демократичному суспільстві більшість громадян, що розуміють цілі й завдання держави, добровільно підкоряються правовим нормам, схвалюють їх, свідомо беруть активну участь в їхній реалізації. Однак у суспільстві існує певна кількість його членів з негідною поведінкою. Приведення поведінки цієї категорії осіб у відповідність до загальноприйнятих правил зумовлює існування такого соціального явища, як примус. Одним з видів примусу, що застосовується державою, є адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Науково-теоретичне підґрунтя статті склали загальнотеоретичні наукові праці, розробки провідних фахівців у галузі адміністративного права та адміністративного процесу – Д.М. Бахраха, Ю.П. Битяка, Є.О. Безсмертного, І.О. Галагана, С. Т. Гончарука,

М.І. Данилькевича, М.І. Єропкина, В.В. Зуй, Р.А. Калюжного, Л.В. Ковалюка, Т.О. Коломоець, В.К. Колпакова, А.Т. Комзюка, А.П. Коренева, А.П. Ключніченко, І.В. Мельника, Л.Л. Попова, Ю.С. Рябова, А.В. Серьогина, О.С. Фролова, Н.В. Хорощак, В.К. Шкарупи, М.Г. Шульги, О.М. Якуби та ін. Під час дослідження були проаналізовані праці науковців різних часів, які зверталися до спеціальних проблем здійснення адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі, а також юридичної відповідальності за порушення правил цього нагляду: В.Г. Аксьонова, О.І. Бекетова, Ф.С. Разарьонова, Л.І. Рябініна, О.П. Сафонова, В.М. Трубникова, О.І. Ульянова, М. Усманалієва, Д.П. Цвігуна, Х.П. Ярмакі та ін.

Мета статті полягає у дослідженні й визначенні місця адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі, в системі адміністративного примусу.

Виклад основного матеріалу. Законодавець у ст. 1 Закону України від 01 грудня 1994 р. “Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі” [1] надає таке визначення цього поняття: “адміністративний нагляд – це система тимчасових примусових профілактичних заходів спостереження і контролю за поведінкою окремих осіб, звільнених з місць позбавлення волі, що здійснюються органами внутрішніх справ”.

Аналіз наукової та навчальної літератури дозволяє стверджувати, що для позначення вказаного поняття в теорії використовується декілька назв (термінів-описів) [2, с. 97-100], а саме: “адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі”; “спеціальний адміністративний нагляд міліції”; “гласний адміністративний нагляд міліції за особами, звільненими з місць позбавлення волі”.

Правове явище “адміністративний нагляд міліції за особами, звільненими з місць позбавлення волі”, як на нашу думку, може бути розкрито у декілька способів. Вважаємо, що такий аналіз можна здійснити крізь призму таких інститутів права: 1) адміністративний нагляд міліції за особами, звільненими з місць позбавлення волі, як складова загального адміністративного нагляду міліції; 2) адміністративний нагляд міліції за особами, звільненими з місць позбавлення волі, як елемент індивідуальної профілактичної діяльності ОВС; 3) адміністративний нагляд міліції за особами, звільненими з місць позбавлення волі, як частина правоохоронної діяльності в аспекті боротьби зі злочинністю; 4) адміністративний нагляд міліції за особами, звільненими з місць позбавлення волі, як складник адміністративного примусу.

Те, що спеціальний адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі, є складовою загального адміністративного нагляду міліції, чітко простежується у працях вітчизняних ад-

міністративістів. Основна дефініція, на яку ми посилаємося при визначенні поняття “загальний адміністративний нагляд міліції”, наведена у монографії Х.П. Ярмачі. Автор зазначає: “адміністративний нагляд міліції доцільно визначити як правоохоронну діяльність зі спостереження за додержанням законності організаційно невідпорядкованими об’єктами, що здійснюється безперервно у зв’язку з виконанням ними спеціальних міжгалузевих норм, правил та вимог, з використанням комплексу адміністративних засобів впливу з метою охорони громадського порядку, забезпечення громадської безпеки, попередження і припинення правопорушень, відновлення порушених правовідносин і притягнення винних до відповідальності” [3, с. 30].

До правил, контроль за дотриманням яких покладено виключно на міліцію, належать і правила спеціального адміністративного нагляду, затверджені Законом України “Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі”. І якщо законодавчу дефініцію спеціального адміністративного нагляду, запропоновану у ст. 1 вказаного Закону, співвіднести із поняттями загального адміністративного нагляду міліції, наведеними у працях А.П. Коренєва, Д.П. Цвігуна, Х.П. Ярмачі, то виходить, що адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі, як система заходів спостереження та контролю “цілком відповідає розумінню нагляду як виду державної діяльності” [3, с. 24]. Адміністративний нагляд міліції за особами, звільненими з місць позбавлення волі, стоїть в одному ряду з іншими правилами адміністративного нагляду, контроль за дотриманням яких покладено на міліцію, а саме: правила безпеки дорожнього руху, правила дозвільної системи, правила проведення масових культурно-спортивних заходів тощо. Адміністративний нагляд міліції за особами, звільненими з місць позбавлення волі, зветься спеціальним адміністративним наглядом через те, що встановлюється у судовому порядку кожному піднаглядному індивідуально, з урахуванням його персональної протиправної поведінки. Решта видів нагляду міліції базується на універсальних правилах, які розповсюджуються на певні категорії громадян взагалі.

Адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі, можна розглядати і крізь призму профілактичної діяльності ОВС. Наведемо декілька думок вчених, що працюють у цій галузі. Свого часу І.С. Самощенко зазначав, що загальна суть профілактики, полягає “в попередженні можливих, але ще не скоєних правопорушень” [4, с. 21]. О.Б. Андрєєва вважає, що “загальна профілактика – це сукупність заходів, які спрямовані на виявлення і усунення причин та умов, що сприяють скоєнню правопорушень [5, с. 98], а індивідуальна профілактика – це свого роду соціальний контроль [5, с. 110].

Найбільш вдалу дефініцію індивідуальної профілактики сформу-

лював М.М. Дем'янюк, який під цим правовим явищем розуміє діяльність державних і недержавних органів, організацій, їх підрозділів і представників по недопущенню вчинення правопорушень з боку конкретної особи, від якої з великою ймовірністю слід очікувати вчинення правопорушень [6, с. 103-104]. Мета застосування індивідуальної профілактики полягає у своєчасному виявленні осіб, від яких можна очікувати вчинення правопорушень, та у подальшому виховному впливі на таких осіб з метою запобігання правопорушень. Досягнення зазначеної мети, на думку автора, передбачає вирішення комплексних завдань, до яких, зокрема, належать: виявлення осіб, поведінка, погляди, мотиви яких свідчать про те, що вони можуть вчинити протиправні вчинки; виховний вплив на осіб, здатних вчинити правопорушення; контроль за поведінкою цих осіб і способом їх життя; періодичні перевірки результатів проведених профілактичних заходів [7].

У суспільстві об'єктивно існує злочинність і боротьба з нею є адекватною реакцією держави на злочинні прояви. Тому адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі, можна розглядати як елемент боротьби зі злочинністю. Як зазначає О.Б. Андрєєва, боротьба із злочинністю та іншими порушеннями правопорядку ведеться шляхом встановлення і застосування заходів покарання за вже скоєні правопорушення, для чого потрібен спеціальний контроль за додержанням законів і охороною встановлених прав і інтересів громадян та організацій [8, с. 19-20].

Проте основною метою даної статті є визначення місця адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі, в системі адміністративного примусу. Слово “примус” є віддієслівним іменником від дієслова “примушувати” або “примусити”, а останнє, у свою чергу, означає “вимагати в кого-небудь виконання чогось незалежно від його волі, бажання” [9, с. 712]. Висловимо думку, що “примус” – це атрибут виключно людського суспільства, існування якого дозволяє утримувати людей в умовних межах певних правил.

Щоб визначити примус як об'єкт дослідження цієї статті, обмежимо його рамками легальності та закріпленості у праві. Зробити це необхідно, щоб відмежувати поняття “примус” від поняття “насильство”. Як пишуть О.П. Боровська, Т.Г. Прохоренко та Г.А. Носирєва, “термін “насильство” означає стихійний і невправний прояв сили в протилежність законного і нормативного використання сили інституціями державної влади” [10, с. 7]. Можна цю тезу підкріпити і думкою А. Камю стосовно того, що застосування сили у разі неузгодженості суспільних та індивідуальних інтересів неминуче обертається несправедливістю і насиллям [11]. Нарешті, Р. Ієринг звертає увагу на те, що богиня правосуддя Феїда не випадково тримає в одній руці ваги, на яких зважується право, а в іншій – меч як символ його захисту. За образним висловлюванням

видатного німецького юриста, “меч без ваг є голим насильством, ваги без меча – безсиллям права” [12, с. 2-3]. Тобто примус повинен бути легалізований державою у правовій системі та бути сприйнятим суспільством або його більшістю як об’єктивна необхідність.

Безперечно, адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі, належить до сфери дії публічного права, коли з однієї сторони учасником правових відносин є держава, а з іншої – зазначена особа. Виходячи з того, що примус є невід’ємним складником здійснення державної влади, її засобом, а в результаті – основною ознакою держави і правової системи в цілому, можна висунути таку тезу, що обов’язкова присутність держави як суб’єкта застосування примусу в публічному праві дозволяє назвати примус у сфері дії публічного права державним примусом або державно-правовим примусом.

Наведені посилки дозволяють дійти висновку, що такий захід, як “адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі”, є легітимним правовим примусом, що перебуває у сфері правової фіксації публічного права та належить до інструментарію державно-правового примусу.

За відправну точку подальшого дослідження візьмемо дефініцію державного примусу, наведену в працях С.М. Кожевникова та О.М. Шевчука, які зазначають, що державний примус – це один із методів впливу держави на свідомість і поведінку особи як учасниці публічних і приватних правовідносин, який застосовується відповідно до компетенції державних органів незалежно від волі та бажання юридично зобов’язаних суб’єктів з метою забезпечення належної реалізації права, попередження правопорушень, покарання та виправлення правопорушників, поновлення порушених прав [13, с. 347].

Наведемо кілька дефініцій адміністративного примусу, щоб визначити його правову природу та сутність.

Перша дефініція належить А.Т. Комзюку, який зазначає, що цей інститут є засобом здійснення державної влади і формулює його таким чином: “адміністративний примус – це застосування відповідними суб’єктами до осіб, які не перебувають в їх підпорядкуванні, незалежно від волі й бажання останніх передбачених адміністративно-правовими нормами заходів впливу морального, майнового, особистісного та іншого характеру з метою охорони суспільних відносин, що виникають у сфері державного управління, шляхом попередження і припинення правопорушень, покарання за їх вчинення” [14, с. 45].

Друга дефініція належить Т.О. Коломоець, яка надає таке визначення адміністративного примусу в публічному праві України: “таким вважається особливий, комплексний, поліструктурний, об’єктивно необхідний та обумовлений різновид державно-правового примусу, визначені нормами публічного права способи офіційного фізичного

або психічного впливу уповноважених державних органів, їх посадових осіб, а у деяких випадках і громадських об'єднань на свідомість та поведінку фізичних та юридичних осіб навіть всупереч їх волі та бажанню у вигляді особистих, майнових, організаційних обмежень їх прав, свобод та інтересів у випадках вчинення цими особами протиправних діянь або в умовах надзвичайних обставин в межах окремого економного, спрощеного, оперативного адміністративного провадження задля досягнення багатоаспектної мети” [15, с. 349].

З огляду на це вважаємо, що у структурі державного примусу такий захід, як “адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі”, належить саме до класу “адміністративного примусу”. І ось чому. По-перше, бажаючи підкреслити адміністративну природу названого заходу, законодавець відобразив це у назві Закону України “Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі” [1], додавши прикметник “адміністративний” до іменника “нагляд”. По-друге, аналіз системи джерел правового регулювання діяльності міліції щодо здійснення адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі, свідчить про те, що ці нормативні акти є переважно актами адміністративного законодавства. По-третє, крім правових норм до системи правового регулювання належать також правовідносини та акти реалізації прав і обов'язків, оскільки застосування міліцією адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі, регулюють адміністративно-правові норми, правовідносини, які при цьому виникають, є також адміністративними.

Для регулювання відносин адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі, властиве саме юридичне панування або владні приписи, які походять від правомочного суб'єкта управління. Ці приписи мають односторонній характер, в них висловлюється імперативна воля суб'єкта управління, тому адміністративні правовідносини ще називають відносинами влади і підпорядкування, що зайвий раз підкреслює їх адміністративну сутність.

За останні п'ятдесят років питання класифікації заходів адміністративного примусу було одним з найбільш дискусійних у науковій та навчальній літературі, що можна простежити при аналізі історичного аспекту цієї проблеми, здійсненого свого часу Ф.Д. Фіночком [16]. Як зазначає дослідник, у 40-х та першій половині 50-х років панівною була двоскладова класифікація, коли всі заходи адміністративного примусу поділялися на адміністративні стягнення та адміністративно-запобіжні заходи. Її недосконалість полягала в описовому характері та неоднорідності заходів другої класифікаційної групи. У 50-60-х роках адміністративно-правовою наукою була розроблена типологія вказаних заходів, що містила три класифікаційних групи: адміністративно-запобіжні заходи,

заходи адміністративного припинення та адміністративні стягнення.

Запропонована М.І. Єропкіним трискладова класифікація була кроком вперед щодо попередньої і в подальшому думку вченого підтримало багато дослідників. Цінність запропонованої класифікації полягала в тому, що, по-перше, вона сприяла виділенню низки деяких примусових заходів в окрему групу, а саме групу заходів адміністративного припинення, і по-друге, в основу внутрішнього системовиділення заходів адміністративного примусу було покладено потрійну мету їх застосування: а) попередження можливих правопорушень та настання небезпечних для суспільства наслідків; б) припинення протиправних дій; в) покарання осіб, винних у вчиненні адміністративних проступків [17]. Саме М.І. Єропкін вперше в основу таксономії поклав класифікаційну ознаку “мета застосування”.

Метою нашої статті є визначення місця “адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі” в системі адміністративного примусу, і у зв’язку з цим ми будемо дотримуватися класичної трискладової системи класифікації заходів адміністративного примусу, принаймні тому, що трискладова система чітко співвідноситься з алгоритмічною правоохоронною послідовністю. Заходи адміністративного попередження передують заходам адміністративного припинення та заходам кримінального або адміністративного покарання.

Подальший аналіз такого складника адміністративного примусу, як “адміністративно-запобіжні заходи”, проведемо більш детально через те, що об’єктом дослідження статті є “адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі”, а, на думку переважної більшості вчених-адміністративістів, цей захід належить саме до зазначеного класу.

Наведемо кілька визначень поняття “заходи адміністративного попередження”. Наприклад, у Ю.С. Рядова – це вказівки, що містяться в диспозиціях норм адміністративного права, реалізація яких здійснюється в примусовому порядку суворо на законних підставах уповноваженими органами держави в разі настання певних обставин з метою попередження правопорушень і забезпечення громадської безпеки [18, с. 45]. На думку М.Г. Шульги, це дії, “спрямовані на примусове забезпечення виконання громадянами обов’язків перед суспільством, забезпечення суспільної безпеки і громадського порядку, недопущення і боротьбу зі стихійним лихом, епідеміями, епізоотіями та ліквідацію їх наслідків” [19, с. 152].

Слід зауважити, що законодавець також приділяє певну увагу адміністративному запобіганню, присвятивши цьому чиннику спеціальну норму в чинному Кодексі України про адміністративні правопорушення [20]. Згідно зі ст.6 “Попередження адміністративних правопорушень” КпАП, органи виконавчої влади та місцевого самоврядування разом з

місцевими державними адміністраціями розробляють і здійснюють заходи, що спрямовані на запобігання адміністративним правопорушенням, зараджують виявленню та усуненню причин та умов, які сприяють їх вчиненню, забезпечуючи відповідно до Конституції України охорону державного і громадського порядку та прав громадян.

З наведеного можна зробити такі висновки: а) адміністративно-запобіжні або ж заходи адміністративного попередження мають чітко визначений профілактичний, попереджувальний характер, що відображено в їх назвах; б) умовою їх застосування є реальні припущення про можливість вчинення правопорушень тим чи іншим суб'єктом, стосовно якого такі заходи і застосовуються; в) мета їх застосування полягає в тому, щоб не допустити протиправну поведінку з боку конкретних осіб, які до такої поведінки схильні, усунути причини, які сприяють вчиненню правопорушень.

Отже, якщо за класифікаційну ознаку групування окремих видів адміністративного примусу класу “адміністративно-запобіжних заходів” брати чинник “мета застосування”, то адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі, безперечно належатиме до заходів адміністративного попередження. Сказане відображене і в чинному законодавстві.

Наступним чинником, що застосовується при синтезі заходів адміністративного примусу в окремі класи, є класифікаційна ознака “підстави застосування”. Звичайно, найпростішу, симплексну підставу власного застосування мають заходи адміністративного стягнення.

Підстава застосування заходів адміністративного припинення вважається вже комплексною. До основних фактичних підстав дослідник відносить: а) необхідність припинення протиправної ситуації, яку пізніше може бути визнано адміністративним правопорушенням або злочином; б) протиправну поведінку; в) підозру у вчиненні правопорушення. До додаткових підстав застосування заходів адміністративного припинення, на його думку, належать: а) систематичність порушень громадського порядку (три і більше рази протягом року [21, с. 212]); б) нездатність самотійно пересуватись; в) неможливість скласти протокол на місці (ч. 1 ст. 259 КпАП) або встановити особу; г) продовження правопорушення після застосування форм попереднього впливу.

Найскладнішими щодо визначення підстав застосування є справи із заходами адміністративного попередження. Частина дослідників вважає, що підстави для застосування адміністративно-запобіжних заходів дійсно існують. Так, А.В. Серьогин підставою для застосування заходів адміністративного попередження вважає настання передбачених законом умов, при яких може виникнути загроза нормальному функціонуванню суспільних відносин або життю, а також правам громадян [22, с. 16].

Інша частина вчених, наприклад Є.О. Безсмертний та

А.Т. Комзюк, зазначають, що, на відміну від заходів стягнення і заходів припинення, які є реакцією на протиправні діяння суб'єктів, запобіжні заходи конкретної фактичної підстави застосування не мають [14, с. 94-95; 23, с. 28-29]. Дійсно, слід погодитися з цією думкою. Як уже зазначалось, за алгоритмічною правоохоронною послідовністю заходи адміністративного попередження є першим шаблоном правоохорони і вводяться в дію заздалегідь, тобто ще до настання протиправної ситуації у вигляді або юридичних фактів-подій, або юридичних фактів-діянь, для запобігання яким вони, власне, матимуть бути застосованими. Тобто можна зробити висновок про відсутність фактичної підстави або що підставою застосування адміністративно-запобіжних заходів є прогноз протиправної поведінки чи прогноз виникнення гіпотетичної загрози громадському порядку або громадській безпеці при виникненні певного стану. На відсутність фактичної підстави вказує застосування конструкцій речень, побудованих в умовний спосіб з використанням словосполучень “можливість вчинення”, “можлива небезпека”, “гіпотетична загроза” тощо.

З наведеного вище аналізу витікає, що адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі, залежно від ознак логічної родовидової класифікації має політаксоний характер. Більш того, на нашу думку, адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі, за певних умов можна розглядати як додатковий захід юридичної відповідальності. Відповідно до ст. 11 Закону України від 15 лютого 1995 р. “Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними”, п. “г” ст. 3 та п. “а” ст. 4 Закону України від 1 грудня 1994 р. “Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі” підставою для встановлення адміністративного нагляду є вирок суду, що набрав законної сили, стосовно осіб, яких було засуджено до позбавлення волі за один із злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Тому заслуговує на окрему увагу точка зору С.Т. Гончарука. Вчений взагалі пропонував адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі, віднести до самостійної класифікаційної групи “кумулятивні заходи адміністративного примусу” [24, с. 70]. Слово “кумуляція” походить від латинського “*cumulatio*” і означає “скупчення або нагромадження” [25, с. 377].

Висновки. Адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі, має політаксонну юридичну природу і в системі заходів адміністративного примусу (залежно від класифікаційних ознак) він переважно належить до адміністративно-запобіжних заходів, але має ознаки як заходів адміністративного припинення, так і заходів юридичної відповідальності.

Бібліографічні посилання

1. Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі: Закон України від 01 груд. 1994 р. // ВВР. – 1994. – № 52. – Ст. 455.
2. *Суперанская А.В., Подольская Н.В., Васильева Н.В.* Общая терминология: Вопросы теории. – М., 1989.
3. *Ярмакі Х.П.* Адміністративно-наглядова діяльність міліції в Україні: Монографія. – Одеса, 2006.
4. *Самощенко И.С.* Правонарушение и юридическая ответственность: Учеб. пособие. – М., 1966.
5. *Андрєєва О.Б.* Діяльність органів внутрішніх справ по профілактиці правопорушень в сучасних умовах: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. – Харків, 1999.
6. *Дем'янюк М.М.* Поняття та зміст профілактики правопорушень // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2004. – № 1. – С. 102-107.
7. *Дем'янюк М.М.* Профілактика правопорушень як одна з правоохоронних функцій міліції // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2004. – № 4. – С. 111-119.
8. *Андрєєва О.Б.* Діяльність органів внутрішніх справ по профілактиці правопорушень в сучасних умовах: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. – Харків, 1999.
9. *Новий тлумачний словник української мови: В 4 т. / Укл. В. Яременко, О. Сліпушко.* – К., 1998. – Т. III: ОБЕ-РОБ.
10. *Боровська О.П., Прохоренко Т.Г., Носирєва Г.А.* Гендерний аспект проблеми насильства в сім'ї і суспільстві // Вісник Міжнародного Слов'янського університету. Серія: соціологічні науки. – 2006. – № 1. – С. 7-13.
11. *Остроухов В.В.* Поняття насилля і терору в філософії А. Камю // Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності: Зб. наук. праць. – К., 2000. – С. 83-89.
12. *Румянцева В.Г.* Інтерпретація закону по теорії Р.Ф. Йеринга // История государства и права. – 2005. – № 4. – С. 2-3.
13. *Кожжевников С.Н.* Государственное принуждение: особенности и содержание // Советское государство и право. – 1978. – № 5. – С. 47-53.
14. *Комзюк А.Т.* Адміністративний примус в правоохоронній діяльності міліції в Україні: Дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. – Харків, 2002.
15. *Коломосць Т.О.* Адміністративний примус у публічному праві України: теорія, досвід та практика реалізації: Монографія / За заг. ред. В.К. Шкарупи. – Запоріжжя, 2004.
16. *Фіночко Ф.Д.* Еволюція поглядів щодо класифікації адміністративного примусу // Правова держава Україна: проблеми, перспективи розвитку: Короткі тези доповідей та наукових повідомлень республік. наук.-практ. конф. – Харків, 1995. – С. 138-139.
17. *Еропкин М.И.* О классификации мер административного принуждения // Вопросы административного права на современном этапе. – М., 1963. – С. 60-68.
18. *Рябов Ю.С.* Административно-предупредительные меры: Теоретические вопросы. – Пермь, 1974.
19. *Шульга М.Г.* Адміністративно-правові методи // Адміністративне право України: Підруч. для юрид. вузів і фак. / За ред. Ю.П. Битяка. – Харків, 2001. – С. 146-157.
20. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Затв. Законом Української РСР від 7 груд. 1984 р. // ВВР УРСР – 1984. – Дод. до № 51. – Ст. 1122.
21. Уголовное право СССР. Общая часть / Под ред. В.В. Сташиса і А.Ш. Якупова. – К., 1984.
22. *Серегин А.В.* Основания и порядок применения мер административного воздействия. – М., 1974.
23. *Безсмертний С.О.* Адміністративно-запобіжні заходи, що застосовуються органами внутрішніх справ: Дис. ... канд. юрид. наук. – Харків, 1997.
24. *Гончарук С.Т.* Правовая регламентация мер административного пресечения в свете нового законодательства // Общетеоретические проблемы административно-правового обеспечения общественного порядка: Сб. науч. тр. – К., 1982. – С. 67-81.
25. Словник іншомовних слів / За ред. О.С. Мельничука. – К., 1977.

Надійшла до редакції 23.02.2012